

Redaktören har ordet

Pandemins konsekvenser – vad kan vi egentligen veta såhär långt?

Jenny Gunnarsson Payne

När nyheter om det nya viruset först började cirkulera i den internationella pressen var vi nog många som underskattade vilka konsekvenser det skulle få. Själv befann jag mig i Helsingfors när både Finlands och Sveriges första fall av bekräftad covid-19 rapporterades i slutet av januari 2020. Eftersom båda fallen gällde personer som rest från Wuhan i Kina tycktes det fortfarande möjligt att associera viruset till en specifik plats. Att viruset inom bara ett par månader skulle kunna påverka allas vår vardag på ett eller annat sätt föll mig inte alls in. Men sedan gick allt ganska fort.

En omskakande vår

Redan 21 januari hade Folkhälsomyndigheten lämnat in en hemställan till regeringen om att klassa det nya coronaviruset som en allmänfarlig och samhällsfarlig sjukdom. Bara en kort tid därefter blev det tydligt att vi befann oss i ett globalt krisläge (Folkhälsomyndigheten 2020). I slutet av februari återvände mängder av sportlovsfirare till Sverige, inte minst till Stockholm, från skidsemestrar och annat – ett händelseförlopp som ofta sedan använts som en delförklaring till att landet drabbades så hårt jämfört med de nordiska grannländerna. I södra Europa blev situationen tidigt akut. Lombardiet i Italien drabbades hårt och 7 mars sattes hela regionen i karantän. 11 mars deklarerade Världshälsoorganisationen (WHO) att pandemin var ett faktum. 15 mars inleddes en landsomfattande nedstängning i Spanien. Ungefär samtidigt började människor i Sverige hamra toalettpapper i butikerna, ett ämne som rönt stor medial uppmärksamhet (och som intressant nog verkade vara ett internationellt fenomen). Myndigheterna uppmanade alla att tvätta händerna, att hålla avstånd och hålla sig hemma vid minsta symptom. Människor i riskgrupper skulle helst undvika sociala kontakter inomhus och absolut inte krama några snoriga barnbarn.

Redan tidigt under pandemin rapporterade svenska medier om en särskild sorts rasism som riktades mot människor som av omgivningen uppfattades som hemmahörande i Sydostasien. De berättade att de fått utstå kommentarer och trakasserier i offentligheten och anklagats för att ”ta hit viruset”. Liknande erfarenheter rapporterades i nyhetsmedier internationellt och på internet spreds hashtags som #imnotavirus där

människor i olika länder värjde sig mot att de pekades ut som skyldiga för virusets spridning (se t.ex. Rönnquist 2020; Westergård 2021). Dåvarande presidenten i USA, Donald Trump, twittrade om *the Chinese virus*, vilket spädde på både anti-asiatisk rasism och motstånd mot densamma (Reja 2021).

Och så de snabbt stigande dödstalen, sorgen bland de många som förlorat en närstående och rädslan många av oss andra kände för att göra det. Döden blev närvarande i det offentliga samtalet som kanske aldrig förr. Statistik över dödstal, sjukhusinläggningar och patienter på IVA presenterades på Folkhälsomyndighetens dagliga presskonferenser. Efter en tid startade mediediskussioner om hur sjukvården eventuellt skulle behöva prioritera i beslut om vilka patienter som skulle få tillgång till vilken sorts vård. Sociala medier översköldes dessutom av statistik där olika länder jämfördes och olika länders åtgärder värderades, ofta med hänvisningar till medicinsk forskning, och med heta debatter som följde. Vetenskapliga debatter fördes också i de stora dagstidningarna och ”de 22 forskarna” – en grupp forskare, främst verksamma inom medicin, som uttryckte stark kritik mot Folkhälsomyndighetens rekommendationer och regeringens strategi – blev snabbt rikskända (se t.ex. Carlsson m.fl. 2020). Det var för många en omskakande vår.

I princip allt påverkades, stort som smått, så även för oss som är verksamma i akademien. 17 mars fick högskolor och universitet ställa om till distansundervisning och många började leva sina arbetsliv från köksbord och vardagsrumssoffor, många med husdjur eller småbarn närvarande i bakgrunden (eller i Zoomfönstret). Den snabba omställningen till digital undervisning krävde övertidstimmar och stor uppfinningsrikedom av undervisande lärare och för många var inlärningskurvan brant. Också forskningen påverkades. Vissa projekt fördröjdes, andra fick tänka om hur materialinsamling skulle kunna ske utan resor och risk för smitta. Intervjuer går ju att göra digitalt, men vad är det egentligen som händer med villkoren för berättande när det fysiska mötet uteblir? Observationer är kanske ännu svårare, och för vissa försvann hela det fält som skulle observeras. Samtidigt väckte de förändringar viruset förde med sig många kulturforskarens nyfikenhet. Forskningsprojekt tog nya riktningar och åter andra

startades. Resultatet av några av dem kan vi läsa om i det här temanumret.

Från vardagserfarenhet till filosofiska debatter

Långt innan empiriska forskare hunnit sammanställa – eller knappt ens hunnit börja samla in – sin empiri, hördes dock röster från humanistiska fakulteter runt om i världen. Den namnkunniga italienska filosofen Giorgio Agamben (2020) publicerade redan i februari texten "Linvenzione di un'epidemia" – "uppfinnandet av en epidemi" – där han hävdade att de starka reaktionerna var oproportionerliga. Han oroade sig för att de undantagstillstånd som infördes i form av utgångsförbud och andra restriktioner skulle spridas till andra platser, trots att de, enligt honom, inte var medicinskt befogade. Kritiken lät dock inte vänta på sig och Agamben blev bland annat kritiserad för att sprida åsikter som påminner alltför mycket om högerextrema och högerpopulistiska konspirationsteorier (Bratton 2021; Nancy 2020).

Andra internationellt erkända tänkare diskuterade också pandemin. I texten "Capitalism has its limits" påpekade Judith Butler (2020) att pandemin på ett sätt satt oss alla i "samma båt" – ingen har ju kunnat undgå den – men kritiserade i nästa andetag nationalismens och kapitalismens begränsningar när det gäller att bekämpa pandemin. Även om inte viruset i sig självt diskriminerar så kommer social och ekonomisk ojämlikhet se till att det gör det konstaterade hon.

Flera intellektuella uttryckte en dubbelhet i relation till den pandemiska situationen och dess potential som startskott för kulturell och politisk förändring. Att pandemin skulle utgöra ett tydligt brott med ett "före" och ett "efter", var många rörande överens om. Någon återgång till "det normala" skulle det inte bli. En text som cirkulerade flitigt var den indiska författaren Arundhati Roy (2020) "The pandemic is a portal", vars huvudbudskap är att en "återgång till det normala", tvärtom vad många kanske kände, snarare vore det värsta som skulle kunna hända. Pandemier har tidigare i historien tvingat människor att bryta med det förflutna och föreställa sig världen på nya sätt – och den här skulle kunna fungera likadant. Pandemin, menade hon, har ställt mänskligheten vid ett avgörande vägskäl. Vid ett sådant vägskäl har mänskligheten enligt Roy två möjligheter: antingen kan vi gå igenom den "pandemiska portalen" in i nästa värld släpandes på våra fördomar, hat, girighet, databanker och döda idéer, eller så kan vi ta tillfället i akt och föreställa oss en ny, bättre, värld.

På liknande sätt har den slovenska psykoanalytiska filosofen Slavoj Žižek (2020, se även 2021) beskrivit pandemin i termer av ett för världspolitiken tveeggat svärd. Å ena sidan har pandemin gjort vikten av globalt och europeiskt samarbete uppenbar. Å andra sidan såg han redan tidigt en stor risk att nationalistiska

populister skulle ta tillfället i akt och associera spridningen av viruset med öppna gränser och hälsoproblem i flyktingläger och på så sätt legitimera sin exkluderande politik med hjälp av förment vetenskapliga argument. I boken diskuteras hur pandemin tyvärr har väckt andra – metaforiska – virus som legat slumrande, som falska nyheter, paranoida konspirationsteorier och hätska utbrott av rasism. Men Žižek frågade sig där också om inte ett annat, mer välgörande virus skulle kunna börja spridas istället, ett tankevirus som får oss att föreställa oss ett annat samhälle bortom nationalstaten, ett som kännetecknas av solidaritet och samarbete.

Tankar om att pandemin avtäckt och förstärkt en rad samhällsproblem går som en röd tråd genom stora delar av de teoretiska debatter som inleddes i kölvattnet av covid-19-pandemins utbrott. Humanekologen och klimataktivisten Andreas Malms bok *Corona, klimatet och det kroniska nödläget* (2021) diskuterar hur covid-19-pandemin bara ger en försmak av kommande katastrofer, både i form av fler pandemier som vi kan räkna med kommer att uppstå på grund av att stora delar av olika djurarters habitat förstörts och i form av torka, hetta, översvämningar och andra naturkatastrofer. Bland vänsterintellektuella teoretiker nämndes annars ofta just ett hopp om att den globala kapitalismens misslyckande skulle kunna leda till ett "efter", där omsorg om varandra, liksom miljö och klimat skulle segra. Nedstängningar, stängda gränser, inställda flyg och andra restriktioner visade ju dessutom med största möjliga tydlighet att regeringar verkligen kan ta krafttag när det gäller – och vad kan väl vara mer akut än klimatkrisen?

Flera böcker har givits ut av Deborah Lupton och medarbetare. Också där beskrivs pandemin som en avgörande erfarenhet. Böcker som *The COVID-19 crisis* (Lupton & Willis 2021) och *COVID societies* (Lupton 2022) resonerar kring vad författarna kallar covid-samhällets historicitet, men också kring hur covid haft konkreta betydelser för spänningsfält mellan lokala särdrag och globaliserande krafter, reglerandet av mänskliga kroppar, samt gränser mellan Jag och Andra. Lupton har också deltagit i undersökningar av nya materialiteter såsom munskydd (Lupton m.fl. 2021) som inte bara visar ansiktsdöljandets olika betydelser, utan också hur munskydd gjorts centrala i ideologiska debatter och blivit symboler för långt mycket mer än skydd mot virus.

Presentation av artiklarna

När vi i redaktionsgruppen under våren 2021 bestämde oss för att göra en utlysning för ett temanummer om pandemins konsekvenser hade vi givetvis den omställning många forskare tvingats göra i åtanke, liksom de nystartade forskningsprojekt vi kände till. Antalet inskickade abstract bekräftade att intresset för att skriva om pandemin var stort. Samtidigt var vaccinationsprogrammet på väg och den varmare årstiden i antågande. Kanske var vi rent av på väg mot

pandemins slut? Kanske skulle ett temanummer om pandemin kännas inaktuellt när det väl publicerades? Många tidskrifter hade redan hunnit publicera pandeminummer – behövdes det verkligen ett till? Att rikta fokus mot konsekvenserna i utlysningen var ett sätt att ta i beaktande möjligheten att vi kanske åtminstone närmast oss ett ”efter” när numret väl kommit ut.

Idag har vi hunnit gå igenom en period med lägre smittspridning och färre restriktioner och många har hunnit glädja sig åt möjligheten att återigen träffats på plats, i klassrum, lunchrum och seminarierum. Samtidigt ökar återigen smittspridningen i skrivande stund. Ytterligare en ny variant av viruset, Omikron, har just börjat sprida sig och osäkerheten om framtiden har åter börjat infinna sig.

Även om vi – vilket artiklarna i det här numret visar – visserligen har fått en hel del insikter om pandemins konsekvenser hittills befinner vi oss alltså ännu inte i ett postpandemiskt tillstånd. Med detta sagt visar dock de artiklar vi samlat under temat på en bredd av empiriska insikter som kunnat göras redan nu – insikter som sammantaget ger oss en bild av hur människor hanterar det pandemiska tillståndet i vardagen.

Karine Aasgaard Jansen påminner oss i sin artikel om att vi faktiskt bara behöver blicka tillbaka ett drygt decennium för att minnas en global pandemi. Hennes artikel bygger på en analys av norska frågelistsvar som besvarades under den så kallade svininfluensan. Hon menar att tillbakablickar på hur människor upplevt tidigare pandemier, vad de uppfattar att en pandemi *är* och vilka smittskyddsåtgärder de upplever som effektiva kan ge viktig kunskap inför framtida pandemiberedskap.

Också Mikael Vallström, Maria Vallström och Lotta Svenssons bidrag utgår från skriftligt nedtecknat material om människors egna erfarenheter av att leva i en pandemi. Utifrån dagboksanteckningar undersöker de hur människor boende i Söderhamn reflekterar över sitt eget ansvarstagande för att förhindra smittspridning. Även om upplevelserna givetvis skiljer sig åt, är ett gemensamt drag att berättelserna ger uttryck för ovisshet och osäkerhet och ofta upplevs en ambivalens, eller ”coronakluvenhet” i vardagliga beslut.

Mer uttryckligen förberedda på att ta ansvar i en kris-situation än de flesta var nog de ”preppare” som Elias Mellander intervjuat för sin studie. Genom sin prepping hade de länge förberett sig både praktiskt och mentalt för att hantera en omfattande samhällskris – även om just covid-19-pandemin inte riktigt var vad de flesta av dem hade föreställt sig. Mellanders artikel visar dock att de hade viss praktisk nytta av sina lager, men också en mental förberedelse som gav upphov till en känsla av beredskap och trygghet.

Radu-Harald Dinus kvalitativa översiktsartikel går längre tillbaka i tiden för att undersöka föreställningar om skyddsåtgärder. Med avstamp Ludwig Flecks begrepp *tankekollektiv* och *tankestilar* samt Agambens och Francesca Falks diskussioner om *biopolitik* tas

läsaren med på en exposé över hur munskydd, ansiktsmasker och andra typer av skyddsplagg använts och debatterats under flera pandemier i olika delar av världen, från 1600-talet och framåt. Dinus artikel läses med fördel jämte Birgitta Meurlings mer samtidsorienterade reflektionstext på liknande tema. Där diskuteras vad hon kallar *munskyddets kulturella meningsmetamorfoser* i offentligheten under covid-19-pandemin, där dess mening omladdats från att främst associeras med sjukvårdssammanhang till att bli föremål för alltifrån heta politiska debatter och positioneringar till skämt, ”nätlore” och en internationellt uppmärksammad modeattiralj.

Ann af Burén reflekterar i sin text kring vad pandemin haft för konsekvenser för den praktiserade religionen. Existerande forskning om religiösa praktiker online visar att de innan covid-19-pandemin snarare fungerade som komplement till mer sinnliga fysiska sammankomster – medan det pandemiska tillståndet snarare krävde att de helt skulle ersätta dessa. Utifrån Zygmunt Baumans tankar i boken *Liquid love* (2003) resonerar hon kring den känsla av desorientering och ”out-of-placeness” som kan uppstå när religionen praktiseras ”var som helst” snarare än i exempelvis ett specifikt religiöst rum. En liknande problematik kring konsekvenserna av platsbundna verksamheter analyseras i Daniel Fredrikssons artikel. Utifrån ett följeforskningsprojekt om teateruppsättningen *Andra sidan* i Borlänge ger han läsaren en detaljerad inblick i vad som händer när hela projektet snabbt, på grund av regeringens restriktioner, fick ställa om. I en analys av det intensiva omställnings- och repetitionsarbetet undersöker han både svårigheter och kreativa lösningar utifrån de Certeaus begrepp strategi och taktik. Mitt i det ofta ganska besvärliga arbetet noterar han också att en kreativ glädje uppstod i arbetet med att lösa problemen och hitta alternativa arbetssätt.

Att pandemin också gett upphov till hoppfullhet om en annan framtid går igen både i Mathias Ericsons artikel och i Chantal Mouffes reflektionstext som översatts specifikt till *Kulturella Perspektiv* pandemitema. Medan Ericson utgår från ett intervjumaterial som visar hur detta hopp kan handla om att vi som samhällsmedborgare kan bli mer solidariska och ställa upp eller om ett hopp om att staten ska ”finnas där” i krissituationer, är Mouffes text mer politiskt normativ. Hon beskriver, i likhet med flera av de teoretiker som nämnts inledningsvis, pandemin som ett slags tveeggat svärd som kan leda antingen till ytterligare framryckningar av auktoritära krafter, eller till det hon ser som en möjlig lösning på flera av vår tids stora samhällsproblem: en mer folklig vänsterpolitik som kan mobilisera människors affekter i en mer positiv, hoppfull riktning. Båda dessa texter belyser vikten av att ta den affektiva dimensionen av mänskligt och politiskt liv i beaktande när vi ska förstå pandemins konsekvenser. Slutligen har Erika Alm och Linda Berg bidragit med en text som diskuterar statens roll utifrån ett annat perspektiv. Deras text

undersöker i dialogform frågor som väckts kring statens roll i det som ofta kallats ”kriget mot viruset”. Med utgångspunkt i Sveriges respektive Nicaraguas strategier analyserar de debatter som stater olika strategier gett upphov till med hjälp av teoretiska resonemang om biomakt och nekropolitik.

Texterna som publiceras i detta nummer utgör på intet sätt ett bokslut över covid-19-pandemin. Vår förhoppning är att de ska fungera som diskussions- och tankematerial när vi på olika sätt fortsätter att nysta i dess heterogena och många sätt ojämlika konsekvenser. Även om vi på många sätt säkert kan tala om ett ”före och efter” kommer det antagligen dröja länge innan vi kan överblicka pandemins större och mer varaktiga konsekvenser. Om pandemin verkligen i efterhand kommer att kunna liknas med en portal mot en annan värld återstår att se, men säkert är att den kommer att fortsätta påverka både forskning, politik och vardagsliv i många år framöver, sannolikt även efter att själva pandemin nått sitt slut.

Referenser

- Agamben, Giorgio (2020). “L’invenzione di un’epidemia”, *Quodlibet*. 26 februari 2020. Tillgänglig: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-l-invenzione-di-un-epidemia>
- Bratton, Benjamin (2021). ”Agamben WTF, or how philosophy failed the pandemic”, *Verso blogs*. 28 juli 2021. Tillgänglig: <https://www.versobooks.com/blogs/5125-agamben-wtf-or-how-philosophy-failed-the-pandemic> (Hämtad: 12 december 2021.)
- Butler, Judith (2020). ”Capitalism has its limits”, *Verso blogs*. 30 mars 2020. Tillgänglig: <https://www.versobooks.com/blogs/4603-capitalism-has-its-limits> (Hämtad: 12 december 2021.)
- Carlsson, Magnus m.fl. (2020). ”Folkhälsomyndigheten har misslyckats – nu måste politikerna gripa in”, *Dagens Nyheter* 14 april 2020. Tillgänglig: <https://www.dn.se/debatt/folkhalsomyndigheten-har-misslyckats-nu-maste-politikerna-gripa-in/> (Hämtad: 12 december 2021.)
- Folkhälsomyndigheten (2020). ”Folkhälsomyndigheten föreslår att nytt coronavirus tas upp i smittskyddslagen”, *Folkhälsomyndigheten.se* 21 januari 2020. Tillgänglig: <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/januari/folkhalsomyndigheten-foreslar-att-nytt-coronavirus-tas-upp-i-smittskyddslagen/> (Hämtad: 12 december 2021.)
- Lupton, Deborah (2022). *COVID societies: Theorising the coronavirus crisis*. London: Routledge.
- Lupton, Deborah, Southerton, Clare, Clark, Marianne & Watson, Ash (2021). *The face mask in COVID times: A sociomaterial analysis*. De Gruyter.
- Lupton, Deborah & Willis, Karen (2021). *The COVID-19 crisis*. London: Routledge.
- Malm, Andreas (2021). *Corona, klimatet & det kroniska nödläget*. Stockholm: Modernista.
- Nancy, Jean-Luc (2020). ”Viral Exception”, I: *European Journal of Psychoanalysis*, 27 februari 2020. Tillgänglig: <https://www.journal-psychoanalysis.eu/on-pandemics-nancy-esposito-nancy/> (Hämtad: 12 december 2021.)
- Reja, Mishal (2021). ”Trump’s ’Chinese virus’ tweet helped lead to rise in racist anti-Asian Twitter content: Study. I: *ABC News*, 18 mars 2021. Tillgänglig: <https://abcnews.go.com/Health/trumps-chinese-virus-tweet-helped-lead-rise-racist/story?id=76530148> (Hämtad: 12 december 2021.)
- Roy, Arundhati (2020). ”The pandemic is a portal”, *Financial Times* 2 april 2020. Tillgänglig: <https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fe-fcd274e920ca> (Hämtad: 12 december 2021.)
- Rönnqvist, Linnea (2020). ”Ökad rasism mot asiater efter nya coronaviruset”, *Göteborgs-Posten*, 6 februari 2020. Tillgänglig: <https://www.gp.se/nyheter/g%C3%B6teborg/%C3%B6kad-rasism-mot-asiater-efter-nya-coronaviruset-1.23578915> (Hämtad: 12 december 2021.)
- Westergård, Anki (2020). ”Hatbrott mot personer med asiatiskt ursprung eskalerar igen på grund av coronapandemin”, *Svenska YLE*, 1 april 2020. Tillgänglig: <https://svenska.yle.fi/artikel/2021/04/01/hatbrott-mot-personer-med-asiatiskt-ursprung-eskalerar-igen-pa-grund-av> (Hämtad: 12 december 2021.)
- Žižek, Slavoj (2020). *Pandemic! COVID-19 shakes the world*. New York: Polity Press.
- Žižek, Slavoj (2021). *Pandemic!2 Chronicles of a time lost*. New York: Polity Press.

Citera den här artikeln: Jenny Gunnarsson Payne. 2021. Pandemins konsekvenser – vad kan vi egentligen veta så här långt?. *Kulturella Perspektiv* 2021, vol. 30. Tema: Pandemins konsekvenser, s. 1-4.

Mottagen: 1 december 2021 **Publicerad:** 4 januari 2022

Copyright: © 2021 Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0, som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i samtliga medieformat, förutsatt att ursprunglig(a) författare och källa uppges. Se <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift, ISSN 1102-7908, är en expertgranskad Open Access-tidskrift som publiceras av Föreningen Kulturella Perspektiv.

OPEN ACCESS